

Balsem voor de ziel | stof tot nadenken: het *Hooglied* tussen Oost en West

Interview met Jurgen De bruyn, artistiek leider Zefiro Torna, n.a.v de première voorstellingen van De Allegorie van het Verlangen in oktober 2013 te Berlijn (DE) en Mechelen (B).

door Sofie Taes i.o.v. Festival van Vlaanderen-Mechelen

Het meest raadselachtige boek van de Hebreeuwse bijbel is wellicht het *Lied van Salomon*, *Canticum Canticorum* of het *Hooglied*: een verzameling beeldende, vaak suggestieve, soms zelfs erotische gedichten rond het wezen, het zijn en het voelen van een liefdespaar. Het *Hooglied* heeft een fascinerende rol gespeeld in de westerse cultuur. Zo werd het niet enkel vanuit zijn zinnelijke inhoud en humane context geïnterpreteerd, maar ook als allegorie voor Gods liefde. In die hoedanigheid werd de tekst geaccapareerd als fundament van het ascetisme en drijfveer voor de mystiek.

Ook honderden componisten hebben zich door de eeuwen heen laten bezielen door de gelaagdheid van de poëzie en zetten fragmenten van het boek op muziek: van Hildegard von Bingen, Guillaume de Machaut, de Frans-Vlaamse polyfonisten en Giovanni Pierluigi da Palestrina, over barokcomponisten als Claudio Monteverdi en Heinrich Schütz tot moderne en hedendaagse toondichters als Igor Stravinsky en Krzysztof Penderecki. Dat inspiratie aanstekelijk werkt en musici op hun beurt geïntrigeerd zijn geraakt door deze creaties, bewijzen de diverse opname- en concertprojecten die in de voorbije decennia aan het *Hooglied* zijn gewijd. *De Allegorie van het Verlangen* schrijft zich dan ook in, in een rijke uitvoeringstraditie, maar pakt het nét even anders aan...

Voor deze productie slaat het jarige Vocalconsort Berlin de handen ineen met Zefiro Torna en de Tunesische kunstenaar Ghalia Benali. Samen creëren ze een voorstelling waarin de versregels van het *Hooglied* een muzikale invulling krijgen, wars van elke chronologie of geografische situering. Eenstemmige madrigalen flankeren composities voor kamermuziekensemble, maar ook werken voor een ruimer bezet vrouwenkoor, opulente polyfonie, barokke monodie en Arabische liederen met bijhorende gestiek vinden hun plaats op het programma. Latijnse bijbelteksten kregen een pendant in mystieke soefipoëzie en hedendaagse Arabische liefdesgedichten, en de onderhuidse passies van het geportretteerde liefdespaar worden veruitwendigd tot de energie en opwindning die vandaag de Arabische Lente beademen. Het geheel vormt de premisse en aanleiding tot een ontmoeting over culturen en spirituele tradities heen.

Jurgen De bruyn, artistiek leider van Zefiro Torna en mastermind achter dit bijzondere project, over het traject naar de realisatie van een artistiek-filosofisch huzarenstukje.

JDB: De uitnodiging tot dit project kwam van Vocalconsort Berlin naar aanleiding van hun tienjarige bestaan. Folkert Uhde, dramaturg bij Radialsystem V, is in feite het brein achter deze alliantie: Vocalconsort werkt dikwijls met innovatieve concertformules – net zoals Zefiro Torna, dat Folkert ook goed kende vanuit eerdere samenwerkingen. Hij vond dat we absoluut eens iets samen moesten gaan doen!

Op zoek naar een geschikt thema belandden we vrij snel bij het *Hooglied*: een pad dat natuurlijk al vaker door ensembles werd bewandeld, maar doorgaans een zeer doelgerichte en gefocuste uitwerking heeft gekregen. Wij wilden het *Hooglied* als symbool ten gronde uitspitten en daartoe een breed georiënteerde, unieke muzikale formule creëren. Het DNA van de betrokken ensembles

vormde daartoe een belangrijk aanknopingspunt: Zefiro Torna verdiept zich graag in middeleeuwen en renaissance, Vocalconsort legt zich dan weer meer toe op laatrenaissance en barokmuziek. We kozen daarom voor een diachronische benadering met een accent op de barok. Vanuit de bezetting die we in gedachten hadden, werden verdere bakens uitgezet en kwamen we als vanzelf in een specifieke inspiratiestroom terecht. Vervolgens ben ik in de materie gaan graven en kwam ik al gauw bij de poëtische ‘turf’ van het *Hooglied* terecht, die opvallende raakvlakken met de Arabische poëzie bleek te vertonen. Ik raakte vooral gefascineerd door wat men in die traditie ‘Wasf’ noemt: een lofzang op het lichaam met een zeer rijke metaforische inhoud. Het was dan ook evident voor mij dat de voorstelling een Arabische component moest krijgen! Folkert en ik hebben die basisidee samen verder uitgewerkt.

Hoe heb je Ghalia Benali aan boord gehaald van dit project?

Eerlijk gezegd: ik heb Ghalia echt moeten overtuigen – ze was aanvankelijk wat terughoudend om dit avontuur met oude muziek aan te vatten... Ik ben onze ideeën gaan verdedigen bij haar, heb de elementen toegelicht die we expliciet naar voren wilden halen en al heel snel ging ze actief meedenken: Ghalia voelde onmiddellijk aan hoe de thematiek van het *Hooglied* verstrengeld is met de Arabische tradities en eigenlijk tot op vandaag duidelijk aanwezig is in zowel de religieuze beleving als de poëtische en populaire cultuur van de Arabische wereld.

Maar Ghalia wilde meer: ze is een heel bijzondere vrouw, die letterlijk en figuurlijk tussen Oost en West vertoeft – eigenlijk is zij de belichaming van de bruid van het *Hooglied*! Dagelijks staat ze in contact met beide werelden en beleeft ze de omwentelingen die zowel Europa als Arabië doormaken van binnenuit. Uit haar contacten met jonge Arabische dichters, die ze vertelde over ons project, werd in een mum van tijd materiaal geboren dat heel mooi de verwantschap met de symboliek van het *Hooglied* vat.

Ghalia zorgt voor een brug tussen culturen, maar ook tussen de diverse betekenislagen van de voorstelling. Ze zingt immers niet alleen, maar acteert en danst ook – precies wat we zochten, want het *Hooglied* houdt ook verband met Babylonische vruchtbaarheidsriten rond de godin Ishtar, die vaak zeer geladen en libidineus waren. Die sensualiteit maakt ons, westerlingen, wat nerveus maar voor Ghalia is dit perfect natuurlijk! Zo heft ze het *Hooglied* boven het allegorische niveau uit, om terug naar de wortels te gaan: de lof aan het verlangen en de schoonheid, die voor mij de kern uitmaakt van deze voorstelling.

Het moet een uitdaging zijn geweest om al die lagen en elementen binnen één concertprogramma aan bod te laten komen! Vond je de selectie van passende muziek een lastige opdracht?

Afschuwelijk [lacht]! “Kill your darlings” was ditmaal een understatement van jewelste... Het moeilijke was vooral dat we vanuit een breed perspectief zijn vertrokken: dat leverde een gigantische waaier aan mogelijkheden op. Maar al gauw stelde zich de prangende vraag of we daaruit de verborgen parels tevoorschijn wilden halen of enkel de absolute toppers zouden weerhouden. Uiteindelijk zijn we dan toch voor die tweede piste gegaan en is het een programma van highlights geworden – de meest rijpe vruchten van onze rijke oogst. Alleen al door hun puur muzikale kwaliteiten maken deze composities het verschil met de rest van het beschikbare repertoire. En alleen het beste vonden we goed genoeg om het *Hooglied* te verheerlijken; de curiosa moet je dan maar achterwege kunnen laten...

Je bent dus toch bij de ‘usual suspects’ terechtgekomen?

Tja, ik had het zelf misschien anders gewild en anders ingeschat, anders zou ik zo lang en hard niet hebben gezocht... [lacht]! Ach, ik heb geprobeerd het me niet teveel aan te trekken: die muziek was gewoon te goed om te laten liggen! In de finale selectie speelden natuurlijk ook mijn persoonlijke affiniteiten met stijlen, oeuvres en componisten mee... als het punt komt waarop je moet kiezen tussen een motet van Lassus of van Palestrina – die in feite zoveel meer van het *Hooglied* op muziek heeft gezet – stel je vast dat die laatste je net iets minder aanspreekt en je voorkeur uitgaat naar Lassus: voor mij een componist die de conformiteit van de polyfonie ruimschoots overstijgt.

Daarnaast vond ik het belangrijk om de rijkdom van het *Hooglied* muzikaal te weerspiegelen op zowel het inhoudelijke als het vormelijke vlak – vandaar de keuze voor uiteenlopende vormen en stijlen, van monodie over dialoog tot polytekstueel motet. Ik ben in elk geval blij met het eindresultaat!

Het programma reikt van Lassus over Bach tot Oum Kalthoum, maar een chronologische lijn hebben jullie daar niet doorheen getrokken. Bewust?

Het mag dan een bonte mix lijken, maar er zit een logica in die voor ons onwankelbaar is. We beginnen en eindigen bijvoorbeeld met een dialoogcantate van Johann Christoph Bach: een voorstelling van de protagonisten van het *Hooglied*. Binnen dat kader hebben we voor onszelf een virtueel landschap gecreëerd waarin diverse werelden doorkruist worden en alle aspecten van het *Hooglied* aan bod komen.

Is het de bedoeling dat er op het podium bruggen worden gebouwd tussen die werelden, of worden net hun eigenheden en contrasten in de verf gezet?

Ik wilde echt een inhoudelijke wisselwerking creëren. En dat gebeurt op verschillende wijzen: bij Hildegard von Bingen, bijvoorbeeld, vormen de vrouwelijke zangeressen van Zefiro Torna en Vocalconsort samen een collectief en wordt de muziek verweven met een door Ghalia gezongen commentaar. Zo wordt het geheel als het ware een polytekstueel motet – een mooie muzikale metafoor voor deze voorstelling. Op het einde bundelen we de krachten en wordt er door iedereen deelgenomen aan het ritueel dat vervat zit in het slotnummer: een bezwerende meditatieformule van een soefidichteres. Ook de instrumentalisten bewegen zich tussen twee werelden: Romina Lischka, bijvoorbeeld, is niet enkel een schitterende gambiste maar verdiept zich al geruime tijd in Indische zang. Op die manier heeft de Arabische laag van de voorstelling een intense geladenheid gekregen.

Het is duidelijk een bijzonder project geworden... Wat zal jou het meest bijblijven?

Ik ben in februari met Ghalia naar Berlijn getrokken om er samen met Folkert alle muzikale opties naast elkaar te leggen en daaruit het definitieve programma te distilleren. Uiteindelijk hebben we daar heel vreemde dagen beleefd, want de puzzel is als vanzelf in elkaar gevallen! Hoe of waarom is ons nog steeds niet duidelijk, maar in een mum van tijd was alles beklonken en klopte het plaatje perfect! Op dat moment voelde ik heel sterk de kracht van dit project: dit kon niet meer stuk, wat er ook zou gebeuren.

Inmiddels hebben we de eerste stappen gezet in de concrete realisatie van de voorstelling: er hebben enkele sessies plaatsgevonden met Ghalia en samen met de instrumentalisten komt de muziek nu echt tot leven. We voelen dat het proces intensiever wordt en dat de versterkende factoren die in het programma zitten ingebouwd, ook echt werken.

Momenteel staan we voor alweer een belangrijke fase: de integratie van de andere zangers... Maar eerlijk? Ik ben er nu al van overtuigd dat alles precies zo zal werken als we verhoopt hadden – gevaarlijk misschien, maar dat kan me nu even niet deren [lacht].

Je klinkt in elk geval als een gelukkig man...

Ja, voor mij is zo'n project echt eten en drinken! Te voelen dat er een ultieme ontmoeting in de maak is doorheen de muziek: dat is voor mij het mooiste cadeau.

Interview door Sofie Taes

Zefiro Torna

Het Vlaamse, vocaal-instrumentale ensemble Zefiro Torna ontstond in 1996 onder impuls van Jurgen De Bruyn en legt zich toe op de uitvoering van muziek uit de middeleeuwen, renaissance en barok – meestal belicht vanuit een aparte invalshoek. Creativiteit, multidisciplinariteit en expressie stoelen steeds op een historische basis en musicologisch onderzoek. Zefiro Torna exploreert niet alleen uiteenlopende repertoires – van kunst- over volks- en wereldmuziek tot improvisatie – maar reikt vanuit de muziek ook de hand aan andere disciplines, zoals literatuur, beeldende kunst, installatiekunst en dans. Zo ontstaan creaties waaraan doorgaans een symbolisch of allegorisch thema ten gronde ligt: een soort van ‘Gesamtkunst’ waarvan de dieperliggende betekenis door de musici sterk wordt beleefd en met het publiek wordt gedeeld. Zefiro Torna verwierf internationale faam met zijn veelzijdige aanpak en was reeds te gast in tal van gerenommeerde concertzalen en op de grote Europese muziek- en kunstenfestivals. Cd-opnamen verschenen bij labels als Eufoda, Et’Cetera en Homerecords en vielen veelvuldig in de prijzen (Klara Muziekprijs in 2005, Diapason d’Or in 2007).

Vocalconsort Berlin

Vocalconsort Berlin werd opgericht in 2003 en debuteerde datzelfde jaar op het festival van Innsbruck met Monteverdi’s *L’Orfeo* onder leiding van René Jacobs. De zangers kunnen allen een indrukwekkend track record in diverse formaties en contexten voorleggen, maar spitsen zich binnen Vocalconsort toe op de uitvoering van barokrepertoire. De flexibiliteit van de cast laat echter toe om ook een bredere waaier aan muziek te bestrijken, van middeleeuwen tot romantiek, van kwartet tot meerkorig repertoire en van recital tot opera. Sinds 2006 werkt Vocalconsort Berlin samen met Sacha Waltz & Guests en de Akademie für Alte Musik Berlin onder het dak van Radialsystem V, de nieuwe locatie voor performance art aan de Spree. Daarnaast wordt geregeld samengewerkt met gastdirigenten die perfect gealigneerd zijn met de artistieke visie en kwaliteit van het ensemble, zoals Marcus Creed, Jos van Immerseel en Gary Cooper. De pure en dynamische sound van Vocalconsort Berlin maakt het tot een van de meest gerenommeerde en gewilde vocale ensembles van vandaag.

Ghalia Benali

Het artistieke multitalent Ghalia Benali is één van die sterke vrouwelijke persoonlijkheden uit de Arabische wereld die de laatste jaren internationaal furore maken. Benali is actrice, grafisch vormgever, auteur, componist en zangeres. In haar uitvoeringen en creaties verbindt ze een breed scala aan invloeden en elementen, van Arabische folk tot Westerse jazz en van hedendaagse lounge tot klassieke Indische muziek. Benali’s performances drijven op haar warme, sensuele stem, beweging en dans. Ze realiseerde onder meer projecten rond een semi-autobiografisch sprookje tussen Oost en West (*Romeo & Leila*) en rond het Egyptische icoon Oum Kalthoum. Naast vele gastbijdragen – onder meer op werk van Nicola Conte en Mad Professor – realiseerde Benali ook diverse eigen cd’s, waaronder *Wild Harissa* (2001) en *Al Palma* (2008). Ze werkt momenteel aan een nieuw album met ‘Neo-Tarab Arab soul’.